

М. С. Долинська

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного права та процесу

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ КООПЕРАТИВИ В НОТАРІАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

© Долинська М. С., 2016

Досліджено актуальні питання правового регулювання нотаріального провадження за участю сільськогосподарських кооперативів в Україні. Розглянуто питання щодо нотаріального посвідчення правочинів за участю сільськогосподарських кооперативів. Детально проаналізовано повноваження нотаріальних органів щодо участі сільськогосподарських кооперативів у нотаріальному процесі.

Ключові слова: сільськогосподарські кооперативи, нотаріальний процес, нотаріус, вчинення нотаріальних дій.

М. С. Долинская

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫЕ КООПЕРАТИВЫ В НОТАРИАЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ УКРАИНЫ

Исследование посвящено актуальным вопросам правового регулирования осуществления нотариального производства с участием сельскохозяйственных кооперативов в Украине. Рассматриваются вопросы нотариального удостоверения сделок с участием сельскохозяйственных кооперативов. Подробно анализируются полномочия нотариальных органов по участию сельскохозяйственных кооперативов в нотариальном процессе.

Ключевые слова: сельскохозяйственные кооперативы, нотариальный процесс, нотариус, совершение нотариальных действий.

M. Dolynska

AGRICULTURAL COOPERATIVES IN THE NOTARY PROCESS OF UKRAINE

Research on topical issues of legal regulation implementation notarial proceedings involving agricultural cooperatives in Ukraine. The questions about notarization of transactions involving agricultural cooperatives. Detailed analyzes of notarial authority on the participation of agricultural cooperatives in the notary process.

Key words: agricultural cooperatives, notarial process, notary, notarial acts.

Постановка проблеми. Нотаріальна діяльність по своїй суті спрямована на надання офіційної сили, ймовірності юридичним правам, фактам і документам та служить законним інтересам фізичних та юридичних осіб.

Аналіз дослідження проблеми. Вагомий внесок у дослідження правового становища сільськогосподарських кооперативів та кооперативних відносин зробили українські вчені: Ю. С. Шемшученко, П. Ф. Кулініч, О. О. Погрібний, Т. П. Проценко, В. Ю. Уркевич,

О. В. Гафурова, Н. І. Титова, В. І. Семчик, В. І. Федорович, Я. З. Гаєцька-Колотило, Н. В. Ільків, В. М. Єрмоленко, М. В. Шульга, та інші. Українські вчені: В. В. Баранкова, В. В. Комарова, М. М. Дякович, Л. К. Радзівєвська, С. Г. Пасічник, С. Я. Фурса, Є. І. Фурса, Ф. М. Медвідь, В. Ф. Усенко, Я. Ф. Медвідь, Л. С. Смян, Ю. В. Нікітін, П. Г. Хоменко, В. М. Бесчастний, О. В. Філонов, Х. В. Майкут, О. І. Нелін, В. М. Черниш досліджували українське нотаріальне законодавство. Однак, переважно дослідження стосувалися порядку вчинення нотаріальних дій та не звернено уваги на участь сільськогосподарських кооперативів у нотаріальному процесі України.

Метою статті є аналіз суб'єктів нотаріального процесу – сільськогосподарських кооперативів, у світлі змін у регулюванні нотаріальної діяльності за законодавством незалежної України.

За допомогою порівняльно-правового, діалектичного, логічного та інших методів проаналізувати норми чинного нотаріального законодавства України щодо вчинення нотаріальних дій за участю сільськогосподарських кооперативів.

Виклад основного матеріалу. Перший хлібний кооператив створено у 1894 році на Херсонщині і вже наприкінці 90-х років у селах Херсонської губернії діяло 125 аналогічних кооперативів [1, с. 3].

За час аграрної реформи П. А. Столипіна, яка здійснювалася з 1906 року до початку Першої світової війни, кооперативний рух набув значного зростання, оскільки селяни вважали, що участь у таких добровільних об'єднаннях сприяє захисту їхніх економічних інтересів [2, с. 44].

В Україні в 1902 році налічувалося 257 сільськогосподарських кооперативів, а вже станом на 01.01.1915 р. їх стало 1500 [1, с. 3].

Кооперативна форма господарювання вважається однією із найефективніших. Проте досі в Україні належно не оцінений потенціал кооперативів, зокрема сільськогосподарських. Прийняття Конституції України 1996 р. створило нові правові засади розвитку сільськогосподарських кооперативів як однієї з основних організаційно-правових форм кооперативної агропідприємницької діяльності [3, с. 107].

На 1 січня 2015 р. згідно із даними Міністерства аграрної політики та продовольства України в Україні було зареєстровано 1022 сільськогосподарських кооперативів, з них чинних – 613 [4].

Як зауважує А. Бурак, кількість кооперативів з кожним роком скорочується, як в Україні, так і у Львівській області. У 2005–2010 роках припинило свою діяльність 11 кооперативів. На думку автора, враховуючи, що в економіці їхня кількість становить незначну частку порівняно з іншими організаційно-правовими формами діяльності, то за збереження такої тенденції кооператив як форма організації може припинити свою діяльність [5, с. 48–49].

У статті 1 Закон України “Про сільськогосподарську кооперацію” у новій редакції Закону від 20 листопада 2012 року подано визначення як сільськогосподарського кооперативу, так і його видів – сільськогосподарського виробничого кооперативу і сільськогосподарського обслуговчого кооперативу.

Сільськогосподарські кооперативи є суб'єктами нотаріального процесу, тобто юридичними особами, що звертаються за вчиненням нотаріальних дій.

Нотаріальну діяльність здійснюють відповідні суб'єкти, уповноважені державою на вчинення нотаріальних дій.

Органи, які вправі вчиняти нотаріальні дії, більшість вчених поділяє на інститути нотаріату та квазінотаріату. До органів нотаріату належать державні та приватні нотаріуси, а до органів квазінотаріату – посадові особи органів місцевого самоврядування, інші посадові особи, на які покладено вчинення окремих видів нотаріальних дій відповідно до чинного законодавства [6, с. 78].

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону України “Про нотаріат” вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси) [7, с. 78].

У населених пунктах, де немає нотаріусів, нотаріальні дії учиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування відповідно до компетенції, визначеної

у ст. 37 Закону України “Про нотаріат”. Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, – на дипломатичні представництва України. Посвідчення заповітів і довіреностей, прирівняних до нотаріальних, може провадитись особами, вказаними у ст. 40 Закону.

У структурі нотаріату важливе місце відводиться нотаріусам як найбільш висококваліфікованим фахівцям у галузі права. Саме на цих суб’єктів покладається кваліфіковане виконання державної нотаріальної функції, тому й до них висуваються найвищі професійні вимоги [8, с. 174].

Ми погоджуємося з думкою М. М. Дякович про те, що об’єднавчим фактором для нотаріусів як державних, так і приватних є порядок доступу до професії [9, с. 62].

Треба зауважити, що в останні роки істотно розширено коло повноважень нотаріусів. Зокрема на них, відповідно до статті 8 Закону України від 18.05.2010 року № 2258-17 “Про внесення змін до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом” покладено виконання обов’язків суб’єкта первинного фінансового моніторингу.

Також нотаріуси 1 січня 2012 року, відповідно до частини п’ятої статті 3 Закону “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” у редакції Закону від 11 лютого 2010 року № 1878-VI здійснюють державну реєстрацію прав у результаті вчинення нотаріальної дії з нерухомим майном, об’єктом незавершеного будівництва проводиться нотаріусом, яким вчинено таку дію.

Також Законом України “Про внесення змін до Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань” від 26 листопада 2015 року № 835-VIII, нотаріуси наділяються повноваженнями державних реєстраторів у сфері державної реєстрації юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців відповідно до Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців”.

На підставі вищезазначеного, вважається очевидним те, що відповідно до Законів України: від 26.11.2015 № 835-VIII “Про внесення змін до Закону України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців” та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань” та від 26.11.2015 № 834-VIII “Про внесення змін до Закону України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” та деяких інших законодавчих актів України щодо децентралізації повноважень з державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” законодавець доповнив новою частиною статтю 1 Закону України “Про нотаріат”. Відповідно до якої, на нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної ймовірності.

Тобто, до компетенції державних та приватних нотаріусів в Україні належить не лише вчинення нотаріальних дій, а також і вчинення інших не нотаріальних дій, які як і нотаріальні дії, здійснюються з метою надання їм юридичної ймовірності.

Суть нотаріальної діяльності полягає в діях нотаріальних органів, спрямованих на вчинення нотаріальних дій в інтересах фізичних та юридичних осіб, які звертаються до них як наданням правової допомоги, результатом якої є посвідчення прав, а також фактів, що мають юридичне значення.

Наголошуємо, що діяльність нотаріату здійснюється шляхом вчинення лише тих нотаріальних дій, які передбачені законом або не суперечать чинному законодавству. В цьому разі нотаріус виступає органом превентивного (попереджувального) правосуддя, захищаючи права та інтереси учасників правочину, що їх необізнаність не можна використати їм на шкоду.

У такому разі слід наголосити на певних обмеженнях здійснення нотаріальної діяльності, які передбачено в статті 9 Закону України “Про нотаріат”.

Керуючись статтями 87, 88 Цивільного кодексу та ст. 57 Господарського кодексу, установчими документами суб’єкта аграрного господарювання є рішення про його утворення або засновницький договір, а у випадках, передбачених чинним законодавством, статут (положення).

Відповідно до статті 4 Закону України “Про сільськогосподарську кооперацію” установчим документом сільськогосподарського кооперативу є його статут, який розробляється відповідно до вимог статті 8 Закону України “Про кооперацію”. У такому разі примірні статuti сільськогосподарських кооперативів розробляє центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної аграрної політики – Міністерство аграрної політики та продовольства, положення про яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 25 листопада 2015 р. № 1119.

Право на створення сільськогосподарського кооперативу залежить від виду створюваного сільськогосподарського кооперативу.

Сільськогосподарський кооператив вважається створеним з дня його державної реєстрації.

Порядок державної реєстрації всіх інших суб’єктів аграрного господарювання визначається Цивільним та Господарським кодексами, а також Законом України “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань” в редакції Закону України від 26 листопада 2015 року № 835-VIII.

Зареєструвати сільськогосподарський кооператив (згідно зі статтею 6 Закону) має право державний реєстратор, який є громадянином України, має вищу освіту та відповідає кваліфікаційним вимогам, визначеним Міністерством юстиції України, та перебуває у трудових відносинах з суб’єктом державної реєстрації (крім нотаріусів), та державний чи приватний нотаріус. Перелік документів, необхідних для державної реєстрації сільськогосподарського кооперативу, встановлено у статті 17 Закону “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань”.

Виписка з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань – це документ, який підтверджує державну реєстрацію сільськогосподарського кооперативу.

Також посадові особи сільськогосподарських кооперативів за засвідченням зразків підписів на картках, що подаються до Національного банку України, комерційних банків з метою відкриття рахунків, звертаються до нотаріусів. Нотаріус перевіряє обсяг правоздатності сільськогосподарського кооперативу, справжність підписів посадових осіб та їхніх повноважень на право підпису.

На підтвердження повноважень на право підпису нотаріусу подаються копія наказу про призначення на посаду або копія протоколу про обрання посадової особи, довіреність на ім’я керівника, яку видав вищий орган управління юридичної особи тощо.

Головним джерелом формування власних засобів кооперативу є пайові внески його членів і доходи від діяльності кооперативу [3, с. 135].

Сільськогосподарський кооператив як суб’єкт підприємництва (за згодою членів) відповідно до статті 44 Господарського кодексу України здійснює: вільний вибір діяльності; залучення на добровільних засадах до здійснення підприємницької діяльності майна та коштів юридичних осіб та громадян, зокрема на умовах оренди; формує програми діяльності, вибирає постачальників ресурсів і споживачів вироблюваної продукції, встановлює ціни відповідно до чинного законодавства; наймає працівників; залучає матеріально-технічні, фінансові, трудові, природні та інші види ресурсів, використання яких не заборонене або не обмежене законодавством; розпоряджається прибутком; здійснює зовнішньоекономічну діяльність.

У власності сільськогосподарського кооперативу може перебувати будь-яке майно, зокрема земельні ділянки, житлові будинки, господарські будівлі та споруди, засоби виробництва тощо, яке необхідне для ведення товарного сільськогосподарського виробництва і набуття якого у власність не заборонено законом. Для ефективного ведення сільськогосподарських кооперативів, зокрема виробничих, особливе значення мають сільськогосподарські землі.

Одним з елементів захисту права власності сільськогосподарського кооперативу є його право самостійно розпоряджатися виробленою продукцією. Реалізацію продукції сільськогосподарський виробничий кооператив може здійснювати на підставі договорів купівлі-продажу, роздрібною купівлі-продажу, поставки, контрактації сільськогосподарської продукції.

Під час підприємницької діяльності сільськогосподарський кооператив може набувати право власності на майно на підставі цивільних правочинів, зокрема, за договорами купівлі-продажу, дарування, міни тощо, в порядку спадкування та в інший спосіб, не заборонений законом.

Найпоширенішими для сільськогосподарського кооперативу є такі договори: купівлі-продажу, міни, поставки, найму, підряду, комісії, оренди майна, застави, іпотеки, кредитування, зберігання тощо. Усе це за своєю основою – цивільно-правові договори.

Укладаючи та посвідчуючи правочин у нотаріальному порядку, нотаріус виступає гарантом від імені держави, про те, що набувач (сільськогосподарський кооператив) майна захищений від всіляких несподіванок, а договір є правомірним та сталим.

На нотаріуса покладено обов'язок забезпечити належні правові умови правомірної поведінки учасників цивільного обороту (зокрема, сільськогосподарських кооперативів), відносно яких вчиняються нотаріальні дії.

Нотаріус, вчиняючи нотаріальні дії, виконує, використовує та дотримує вимоги правових норм (матеріальні та процесуальні) у зв'язку з наданими йому повноваженнями. Тобто, вчиняючи нотаріальні дії, нотаріус встановлює дійсні наміри сторін, визначає межі дозволеної поведінки сторін правочинів. Зокрема, нотаріус, аналізуючи норми чинного законодавства, робить висновки щодо можливості або неможливості застосування аналогії із законом під час вчинення нотаріальних дій, які відповідають волевиявленню сторін, дотримуючись законодавства.

Укладення договорів відчуження нерухомого майна, зокрема земельних ділянок, за участю сільськогосподарських кооперативів, проводять нотаріуси відповідно до Цивільного кодексу України з урахуванням вимог Земельного Кодексу, Закону України “Про нотаріат”, Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України від 22 лютого 2012 року.

Щодо договорів відчуження земельних ділянок вихідними положеннями є загальні засади цивільного законодавства, які проходять глибоку земельно-правову спеціалізацію та містять земельно-правові (та деякі аграрно-правові) норми стосовно особливостей суб'єктів і об'єкта договору та його змісту; цей договір за юридичною природою є земельно-правовим. Земельні ділянки, які підлягають продажу, мають бути вільними від прав на них інших осіб, за винятком певних обмежень і сервітутів, встановлених законом та за рішенням суду відповідно до статей 98–102, 110–115 Земельного кодексу України [10, с. 136].

Однак право розпорядження земельними ділянками сільськогосподарського призначення не є абсолютним. Так, згідно з пунктом 15 Перехідних положень до Земельного кодексу України, до набрання чинності законом про обіг земель сільськогосподарського призначення, але не раніше 1 січня 2017 року, не допускається: купівля-продаж або іншим способом відчуження земельних ділянок і зміна цільового призначення (використання) земельних ділянок, які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства, а також земельних часток (паїв), крім передачі їх у спадщину, обміну земельної ділянки на іншу земельну ділянку відповідно до закону та вилучення (викупу) земельних ділянок для суспільних потреб. Тобто продовжено дію мораторію на відчуження певних земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Тобто, сільськогосподарський кооператив, для розширення своїх земель вправі придбати лише сільськогосподарські землі, які надані громадянам для ведення особистого селянського господарства.

Договір, об'єктом якого є земельна ділянка, укладається в письмовій формі, підлягає обов'язковому нотаріальному посвідченню та державній реєстрації. Текст договору відчуження земельних ділянок повинен містити зміст, передбачений у статті 132 Земельного кодексу України.

Переваги нотаріальної форми посвідчення договорів полягають і в тому, що нотаріус зобов'язаний перевіряти їхню законність, чи не суперечать їхні умови інтересам сторін, суспільства, держави загалом [11, с. 665].

Висновки. Збільшення кількості посвідчених нотаріусами договорів відчуження, зокрема земельних ділянок сільськогосподарського призначення за участю сільськогосподарських кооперативів відбудеться лише після зняття мораторію на відчуження земельних ділянок земельних часток (паїв), які перебувають у власності громадян та юридичних осіб для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, земельних ділянок, виділених у натурі (на місцевості) власникам земельних часток (паїв) для ведення особистого селянського господарства.

Отже, нотаріус здійснює за участю сільськогосподарських кооперативів нотаріальні дії (правочини та інші), а також, але й здійснює інші, передбачені законом повноваження, зокрема державну реєстрацію сільськогосподарського кооперативу та його припинення.

1. Беренштейн Б. Л. Розвиток сільськогосподарської кооперації в Україні / Б. Л. Беренштейн, О. М. Третяк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/2544/13>.
2. Бурбика М. М. Деякі питання історії виникнення і становлення виробничих сільськогосподарських кооперативів в Україні і Російській Федерації та їх правове положення в сучасних умовах / М. М. Бурбика, В. І. Горевий // Форум права. – 2014. – № 3. – С. 42–50.
3. Гаєцька-Колотило Я. З., Ільків Н. В. Аграрне право України: Навчальний посібник / Я. З. Гаєцька-Колотило, Н. В. Ільків. – К. : Істина, 2008. – 184 с.
4. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в Україні за видами, станом на 01.01.2015 // Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=15751>
5. Бурак А. Організаційно-економічна характеристика розвитку сільськогосподарських кооперативів / А. Бурак // Вісник Львівського національного аграрного університету. Сер.: Економіка АПК. – 2013. – № 20(1). – С. 48–55.
6. Долинська М. С. Особливості реалізації нотаріальної діяльності в незалежній Україні / М. С. Долинська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2015. – Вип. 3 – С. 136–145.
7. Долинська М. С. Українське нотаріальне право : навч. посіб. / М. С. Долинська. – Юрінком Інтер, 2015. – 248 с.
8. Нотаріат України: Книга 1. Організація нотаріату з практикумом: Підручник у трьох книгах / за заг. ред. С. Я. Фурси. – 3-тє вид., допо. і перероб. – К. : Алерта. – 2015. – 484 с.
9. Дякович М. М. Нотаріальне право України : навч. посіб. / М. М. Дякович – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ. – 2009. – 683 с.
10. Правові основи майнових і земельних відносин : навч. посіб. / Колектив авторів; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. – К. : Магістр – XXI сторіччя, 2006. – 384 с.
11. Теорія нотаріального процесу: наук.-практ. посібник / за заг. ред. С. Я. Фурси. – К. : Алерта; Центр учбової літератури, 2012. – 920 с.

REFERENCES

1. Berenshteyn B. L. Rozvytok sil's'kohospodars'koyi kooperatsiyi v Ukrayini [The development of agricultural cooperatives in Ukraine]. Available at: <http://vuzlib.com/content/view/2544/13>.
2. Burbyka M. M. Deyaki pytannya istoriyi vynyknennya i stanovlennya vyrobnychyykh sil's'kohospodars'kykh kooperatyviv vUkrayini i Rosiys'kiy Federatsiyi ta yikh pravove polozhennya v suchasnykh umovakh [Some of the history of emergence and development of production of agricultural cooperatives in Ukraine and the Russian Federation and their legal status under current conditions]. Answer rights. 2014. Vol. 3. pp. 42–50.
3. Hayets'ka-Kolotylo Ya. Z., Il'kiv N. V. AhrarnepravoUkrayiny: Navchal'nyyposibnyk [Ukraine Agrarian Law Textbook]. Kyiv: Truth, 2008. 184 p.
4. Number of agricultural service cooperatives in Ukraine by types as of 01.01.2015 [Kil'kist' sil's'kohospodars'kykh obsluhovuyuchykh kooperatyviv v Ukrayini za vydamy, stanom na 01.01.2015]. Available at: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=157515>.
5. Burak A. Orhanizatsiyno-ekonomichna kharakterystyka rozvytku sil's'kohospodars'kykh kooperatyviv [Organizational-economic characteristics of agricultural cooperatives]. Bulletin of Lviv National Agrarian University. Aug.: Economics APC. 2013. Vol. 20 (1). pp. 48–55.
6. Dolyn's'ka M. S. Osoblyvosti realizatsiyi notarial'noyi diyal'nosti v nezalezhniy Ukrayini [Implementation details notarial activities in independent Ukraine]. Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. 2015. Vol. 3. pp. 136–145.
7. Dolyn's'ka M. S. Ukrayins'ke notarial'ne pravo : navch. posib. [Ukrainian Notary Law teach guidances]. Yurinkom Inter Publ., 2015. 248 p.
8. Notariat Ukrayiny: Knyha 1. Orhanizatsiya notariatu z praktykumom: Pidruchnyk u tr'okh knykh [Notary Ukraine Book 1. Organization of Notaries Workshop Textbook in three books]. under total. ed. Doctor of Law, Professor. SY Fursa. 3rd ed., Fulfill. and be refurbished. Kyiv: alerts Publ. 2015. 484 p.
9. Dyakovych M. M. Notarial'ne pravo Ukrayiny: Navch. Posib. [Notarial'nepravoUkrayinyNavch.posib.]. Kyiv: Alert; CST; TSUL. 2009. 683 p.
10. Pravovi osnovy maynovykh i zemel'nykh vidnosyn: Navch. posib. [The legal basis of property and land relations Training guidances]. Authors; According Society. Ed. VN Ermolenko. Kyiv: Master – XXI Century, 2006. 384 p.
11. Teoriya notarial'noho protsesu: Naukovo-praktychnyy posibnyk [Teoriya notarial'noho protsesu Naukovo-praktychnyy posibnyk]. for the Society. ed. S. Y. Fursa. Kyiv: Alert Publ.; Center of educational literature, 2012. 920 p.